

A

MOÓRI CSATA.

TÖRTÉNET-KRITIKAI TANULMÁNY.

„Gögey feláldozza Perczel Moómát.
1848 dec. 30. án”.

IRTA

P.

Jelen kiadás tiszta jövedelme az irói segélyegylet javára van ajánlva.

PEST,

KIADJA OSTERLAMB KÁROLY.

1867.

E L Ő S Z Ó.

Előttünk fekszik nagynevű történetírónk Horváth Mihály legújabb munkája : „Magyarország függetlenségi harcának története 1848. és 1849-ben.“ (Nyomatott Genfben Puky Miklósnál 1865).

„Van-e szükségünk ily könyvre? Korszerű-e az? Hasznos szolgálatot teendek-e általa nemzetemnek?...“ szerző előszavának eme három kérdésére ki ne felelné határozott „igennel“ olvasatlan!

De „lehet-e már megírni az 1848 és 49-diki korszak történetét?“ kérdi tovább szerzőnk ön magától s megfelel rá annak kiemelésével, mennyire „kényes dolog, írni oly korszak eseményeiről, melynek szereplői még jobbra élnek s együttvéve az események egyes részleteit jobban ismerik, mint a történetíró egymaga ismerheti; mily könnyen tévedhet ezen események elbeszélésében, mire az anyagot nem mindég önészlelésből, öntapasztalatból, sem mindég a hitelesség valamennyi kellékeivel bíró okmányokból hanem gyakran csak mások nem mindég való és részrehajlatlan előadásából merítheti.“

E szavakkal szerző elutasította magától a csalódhatlanság szomorú igényét! és őszinte vallást tévén ön jóhiszeméről: egyszersemind föl hívja a jóhiszemű kritikát és föl- az egyéni tudomást és tanúbizonyosságot, közreműködniök a tárgyilagos való kiderítésére.

Mi jelen tanulmánnyal részünkről is megfelelőni kívántunk e felhívásnak.

Nem célunk ezuttal az egész 3 kötetes nagy művet, melynek előszavából idézgeténk, végtül végig megbírálni. Egyelőre csak egy eseményt, a munkának egyikét lapját, vettük bonczolóra; hogy legalább egyik pontban tisztázzuk a tényeket s az ítéleteket, — hozzuk helyre a tévedést.

S e dolgozatunkat mindenek előtt a tisztelt történésznek magának ajánljuk figyelmébe.

A moóri csata.

(Görgey feláldozza Perczelt Moórnál 1848. decz. 30-án.)

Horváth Mihály „Magyarország függetlenségi harczanak története“ II. kötete 203. lapján ezeket olvassuk:

„A két sereg (t. i. a Perczelé és Görgeyé) december 29-én még nem volt egyesülve. Görgey már Bicskénél, Perczel Moórnál állott seregével. Görgey tehát rendeletet küldö Perczelhez, hogy Moórnál fogadja el az ütközetet, igérvén neki, hogy ő maga Bicskéről Bánhidára nyomuland vissza seregével s az ellenséget oldalt fogja megtámadni. Perczel annál hajlandóbb volt e rendeletet teljesíteni, mivel Kossuth is felszólította őt, hogy ha győzelem reményével és seregének veszélyeztetése nélkül az ellenség valamely osztályát megtámadhatja vagy attól megtámadtatik, az ütközetet ne kerülje. Ő tehát bízva Görgey ígéretében, az ellenséget Moórnál félnapi pihenéssel csakugyan bevárta és vele megütközött.

„Görgey azonban nem váltotta be szavát. Sem Bánhidára nem nyomult, sem Bicskéről nem küldött Perczelnek segédelmet, ámbár azt az ellenség távolsága miatt minden nagyobb nehézség nélkül megtehetette volna. Ennek következése az lón, mit Görgey óhajtott. Perczel alig öt- hat ezernyi serege a legalább is kétszer annyi ellen-

séges sereg által egy heves csata után, melyben az ellenséget több óráig feltartóztatá, a Miklós-huszárok pedig az önfeláldozó vitézségnek gyönyörű példáit adták, annyira szétveretett, hogy annak romjait csak másnap Buda táján szedhette össze. A csatamezőt körülbelől 400 halott és súlyos sebesült fedte, hat ágyú és 1000 fogoly pedig az ellenség kezére került. Görgey célját érte stb.“

Ez körülbelől az alaptényállítás azon súlyos vádban, melyet Horváth Mihály a föntírt kötet 201. lapján kezdve egész a 504. lapig körülményesen kifejtett Görgey Arthur irányában.

Lássuk mindenekelőtt, maga Görgey mit mond ez esetre vonatkozólag? Lássuk ezután mit mondanak a többi írók? A történeti igazságot a tanubizonyosságok egybevetéséből vagy hiteles adatok által lehet és kell tisztára deríteni, a hitelesség maga szintén a legóvatosabb vizsgálat, a bonczoló kritika alá tartozván. Mit mondanak Klapka György, Kmety György, Asbóth Lajos tábornokaink? mit Rüstow külföldi hadi történetíró? mit az osztrák katona írók? kiknek, minthogy műveik hamarabb jelentek meg Horváth Mihály munkájánál, tanuságából, adataiból ez utóbbi, kriticus ésszel, mint kútfőből, meríthetett; kiknek előadását ő neki mibe sem vennie, egyszerűn hallgatva mellőznie nem volt szabad; — még pedig annyival inkább nem volt szabad mellőznie, mert szakférfiak mindannyian. Hiszen a történetíró valóságos bírói tisztet végez. Neki fönséges hivatása: igazságot szolgáltatni, a történetek árjában dulakodó küzdők, diadalmasak és elbukók — úgy eszmék és érdekek, valamint személyek és pártok között; fölmenteni az ártatlant, pálczát törni a valóban bűnös felett. Ítéletét azonban nem szabad fölületes látszat után, nyomozó tanulmány nélkül, könnyelműn kimondania. Erős meggyőződésben

kell annak gyökereznie, és hogy ilyen támadhasson benne, mindenek előtt keresnie kell az igazságot, — előre el nem fogult szívvel s értelemmel; keresnie mindentütt, valahol csak nyoma mutatkozik; megfigyelnie minden megtudható bizonyosságot, minden terhelős minden enyhítő körülményt; meghallgatnia a vádlottat és minden felhajtható tanut; szemügyre venni a vádlókat is, — számba azokat a kik hallgatnak, holott beszélhetnének és bizonyosan beszélnének ha tudnának valamit egy bizonyos dologról, — és a kik tudomással kell hogy bírjanak felőle, hahogy valóban megtörtént vagy úgy történt meg az a dolog, amint állítatik egyik részről.

Görgey két kötetes munkájában (Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848. und 1849. Leipzig F. A. Brockhaus 1852. I. kötet 132. és 136. lapon) a Moóri eseményre vonatkozólag mindössze és annyit találunk: „Több volt a valószínűnél, hogy az ellenség főereje ezen (a „mészáros uton“), — ellenben a Győrből Kisbér, Sárkány, Moór felé vezető országuton csak egy mellék hada nyomuland előre, mely utóbbinak Perczel tábornok a maga hadtestével annál inkább megfelelhett, minthogy magam, őt a jobb szárnyán való megkerültetésétől megóvándó, és saját hadseregemmel való összekötését fentartandó, egy erős lovas osztagot egy úteggel*) már Győrből Ondódra, Moórtól éjszak felé, — és visszavonulásom közben Kócsról ujabban egy dandárt (Kargert) Kecskédnek és Majknak Csákvárra küldöttem“

*) A mint alább hitelesen látni fogjuk, ezen csapat Horváth János huszár őrnagy, későbbi ezredes vezénye alatt működött, és lovasságon meg tűzérségen kívül gyalogságból is, egy zászlóaljából állott; — tetteleg pedig Ondód helyett a Moórhoz szintoly közel Bodajkra ment.

(S a 136. lapon). „Január 1-én 1849. az országuton Tény és Handsabég között találkozáim szemközt Perczel tdk hadtestének romjaival és végre Perczellel magával. Ő közelébb lovagolván kocsim oldalához, azon közléssel lepett meg, hogy ő az ellenségnek engedte át ugyan a csatamezőt Moórnál, de ez nem jogosít fel bárkit is azt hinni, hogy ő vereséget szenvedett; miután a szállongók folytonos gyülekezése azt mutatja, hogy ő neki sokkal kevesebb a vesztesége, mint volt az ellenségnek. „Kivált” — vágék szavába — ha ön, veszteségéből még azon, ezeret meghaladó szökevényeket is levonja, kiket Bicskén egyenként összefogdostattam és Budára kísértettem, hol a Vérmezőn az ön parancsaira várnak. Ön hihetőleg Pestre teszi főhadi szállását?” „Igen” — felelte ő — „mert személyes jelenlétem a kormánynál a jövő napokban mulhatlanul szükséges; katonáimnak pedig néhány napi pihenést akarok engedni, s őket e végből Budán elszállásolni. Az ellenség sokáig nem fogja a moóri csapást kiheverni és így önnek nincsen mitől tartania. Annak idejében ismét helyt állok én”. Akkor még szánakozón elmosolyodhattam Perczelnek kéréseiben” . . . mondja Görgey. És ennél többet nem szól a dologról. — De mi el nem fojthatjuk itt abbeli megjegyzésünket, hogy — ha Horváth Mihály elbeszélése való — akkor Görgeynek legutóbb idézett szavai valóban kebellázító kigúnyolása az áldozatnak a feláldozó részéről. . . . !

Lássuk már most, mit foglalnak magokban az eseményre nézve a többi előbbkelő írók művei?

Előttünk fekszik eredetiben és fordításban azon röpírat, melyet K m e t y G y ö r g y tdk. eredetileg 1853. évben Londonban német nyelven tőn közzé, utóbb pedig

1861-ben magyar fordításban Pompérynek „Magyarország“ című lapja tárczájában — de meg külön lenyomatban is — volt közölve, mely röpirat Görgey Arthur-nak fönt említett munkáját bírálja. Talán e röpirathoz utóbb valamikor, külön méltatása végett vissza fogunk térni. Most csak constaláljuk róla, hogy e kis füzetkét, melynek magyar külön lenyomata csak 50 krba kerül, sőt melyet annak idején minden kávéházban országszerte ingyen is el lehetett olvasni, széles körben ismerik; minden esetre jóval többen olvasták el ezen bírálatot, mint a benne megbírált munkát. A kik tehát ismerik Kmety röpiratát, nem fognak meghazudtolni, ha annyit mondunk ezúttal felőle, hogy a Görgey Arthur ellen szórt vádnak és kárhoztató ítéletnek iszonyúságára nézve vetekszik magával Horváth Mihály M. O. F. H. T. III. kötetével; annyiban pedig túltesz rajta, a mennyiben Kmety bírálatának bevallott egyedüli célja, Görgeynek „saját könyvéből . . . bebiznyithatni, hogy ő, és egyedül csak ő, juttatta tönkre Magyarországot, lépésről lépésre. . . .“
Ipsissima verba.

Ugyan lehet-e képzelni, hogy ily concentrált gyűlölet — tanta ira ac tantum studium — a célpontul kitűzött ellenfélnek oly sötét bűnét, mint minővel Horváth Mihály őt Moór körül vádolja, hallgatással mellőzte volna, ha ilyenről tudomással bír vala? vagy hogy egy Kmety György előtt, ki a Moóri napon Görgey közvetlen vezénye alatt már dandárnok és a maga dandárával decemb. 31-én, a mint alább látni fogjuk, Baracsán és Martonvásárt helyeztetve, Perczel szétszórt táborának egyik legközvetlenebb menedéke vala és valószínűleg magával Perczel tábornokkal személyesen Görgey dandárnokjai közül legelső találkozott és beszélt; a ki utóbb tábornok lett; maga hadtestet vezényelt és minden esetre

kitűnőbb hadvezéreink egyike volt : — képzelhetni-e, ismételjük, hogy ezen Kmety előtt titoknak maradhatott volna az, ha Görgey valóban ily égbekiáltó módon maga viszi bajba és úgy hagyja veszni Perczelt, szántszándékkal, mint a hogy Moór felől Horváth Mihály regéli ?

Miután Kmety épen Görgey munkáját megbírálni tűzte ki céljául : az által is, a mit Görgey ez eseményre vonatkozót elmond, az által is, hogy többet annál, a mit az imént idéztünk, nem mond, főleg pedig azon kicsinylő hang által, melyen ő Perczel tábornok katonai képzettsége és gondolkodásmódja felől nyilatkozik, Kmety egyenesen provocálva volt, meghazudtolni Görgeyt és elmondani, hogy a moóri esetet ő miképen tudja, hahogy máskép tudja vala, mint a hogyan Görgey adja elő.

Ha pedig netalán valaki nálunknál az emigráció történetébe avatottabb azt találná ellent vetni, hogy Kmetynek eme bírálatát nem Kmety maga írta; hogy Kmety csak a készet magáévá tette, ráadván szerzőül a maga nevét; de hogy irták többen, a volt kormányelnök közvetlen auspiciumai alatt; és hogy e röpirattal a magyar emigrációnak specificus Kossuth-pártja válaszolt Görgey Arthurnak kiméretlen felfedezéseire : ez mit sem venne el a fönnebbi érvek erejéből, miután Kmety tábornokról, — az irodalom járatlan terén is — fel kell tenni annyi önállóságot, hogy a mely röpiratot, bármely oknál fogva, a maga neve alatt bocsát világnak, elébb elolvassa, és ha a magáévá tett célra szolgáló valamely fontos új adattal bírja gazdagítani önön közvetlen tapasztalatai tárházából, akkor ezt tenni el nem mulasztja vala.

Tessék már most elolvasni végig Kmety tbk. bírálatát ! egy szóval sem czáfolja, sem meg nem toldja, Görgeynek tényelőadását a moóri esetre vonatkozólag : —

tehát határozottan azt kell hinnünk, hogy nem talált benne akár czáfolni akár pótolni vagy rá vonatkozólag felfedezni valót.

Azok felől, a mikkel Horváth Mihály vádolja Görgeyt Moórnál, Kmetynek nyilván semmi tudomása nem volt: tehát hallgatása hangos fölmentő tanubizonyosság Horváth Mihály moóri vádjai s ítélete ellenében.

Lássunk Moóra nézve egy másik tanut, szintén olyat, kit senki a ki „Asbóth Lajos emlékiratait az 1848. és 1849-ki magyarorsz. hadjáratból“ (Pest, kiadja Heckenast Gusztáv 1862.) elolvasta, nem fog gyanusítani arról, hogy kedvezni akar Görgey Arthúrnak!

Asbóth tdk föntírt műve 2. kiadása 2. kötetének 68. és következő lapjain így ír :

„Ámde, a mint deczemb. 16-án a császári főhadserég Windischgrätz alatt Magyarországra bejött és Görgey hadserege hátrálni kezdett : Perczel parancsot kapott *), hogy ezzel találkozzék s tegye magát érintkezésbe. Ennél fogva ő deczemb. 19-én indult el hadtestével, a 35-ik **), 47-ik zalai, 48-ik szabolcsi, 50-ik Hunyady-honvédszászlóaljakkal, 1 század utással, 1 század Miklós-huszárral, 1 század Sándor-huszárral, 2 század császár-huszárral, 1/2 század Radeczky-huszárral és 16 ágyúval.

„A menet a következő állomásokon át ment végbe : 19-én Cseszeg, 20-án Lövő, 21-én Körmend, 22-én pihenés. Körmenden parancsot kapott * Perczel, hogy a marczali vonalnak tartson és hadát jobbról a főserég balszárnyával egyesítse Pápán, miután ez Győrnél veend állást.

*) Kitől? Asbóth nem mondja; de alább megfogjuk látni hitelesen.

***) Zrínyi nevű.

„E szerint 23-án Rumra, 24-én Jánosházára ment hol parancsot vett, gyorsan Pápára vonulni és a főhadserg védtelen oldalát fedezni. — Azonban a helyett, hogy 25-én Pápára sietett volna : Perczel ez napon csak Devecserre ért, és 26-án Pápára. Késő, és már lehetetlen volt, a parancs szerint Téthnél, a Görgey hadseregének baloldalába nyomuló Jellasich bánnak elébe állani, és így a távolabbi visszavonulást kellett választani. 27-én Tamásiba, 28-án Kis-Bérre mentek, hol a főserg által kiküldött portyázó csapat *), a pesti zászlóalj, 2 század Miklóshuzár s egy lovassági üteg csatlakozott hozzá. Itt egyesült tehát Perczel hadteste a főserggel s most már annak balszárnyát képezé.

„Görgey terve szerint, mely a császári hadsereg menetének lehető hátráltatását tűzte ki czélul, a rendeletnél fogva Perczelnek 30-án reggel a Sárkány melletti halmokat kellett megszállnia, s ez előnyös állásban a csatát elfogadnia, míg a főserg a neszmélyi, tatai, bánhidai, és kömlödi vonalt tartja fenn. További visszavonulás esetében a balszárnyak Lovasberényen s Martonvásáron át a Baracska mögötti halmokon kelle állást foglalnia.

„Perczel, mint a tábornoki rangban Görgeynél idősb, ezen rendelethez nem tartotta magát, hanem 30-án Moórig ment hadtestével, hol csapatait beszállásolá s előőrseit a várostól csekély távolnyira állítá fel.

„És így az uraló magaslatot az uralt állással cserélte fel és a cs. k. hadsereg jelentékeny túlnyomóságának még a területi előnyt is átengedé.

„A Kis-Bérnél kapott erősítéssel e hadtest 6 zászlóaljból, 6 ½ lovas-századból és 24 ágyúból állott. Moór a Csókahegy oldalában fekszik, egy szűk völgyben; az

*) Horváth János huszár ezredes alatt, mint alább hitelesen látni fogjuk.

emelkedett völgyrész, melyen a mezőváros fekszik, három oldalra hajlik le gyöngéden, és éjszak felé az átellenben fekvő sárkányi hegyhát halmaival öblöt képez, melyet a főút egyenes vonalban vág köröszül; a völgyet környező halmok erdővel vannak benöve, melyből az országút a helységtől mintegy 1000 lépésnyire kanyarodik kifelé.

Az erdő-szoros kinyílására e szerint a moóri magaslatról hatályosan lehet lődözni. Ámde a császári sereg nem csupán az országúthoz köté mágát; és miután az erdő kelet felől még az ágyúkra nézve is könnyen járható volt, azon fölül a moóri állást az átellenben fekvő magaslatról uralni lehetett, s belátva azt is, hogy állása veszélyezve van, Perczel, visszavonulását már épen folytatni akará Lovasberény felé. De épen akkor, midőn a csapatok már elindulásra készültek, a kormánytól sürgöny érkezett, hogy minden áron s a hol csak lehet, fogadjon el csatát.

„A nélkül hogy megfontolta volna, miként ez mostani állásában serege megsemmisítését vonhatja maga után: mégis megállapodott s bevárta a közelgő császári sereget. Hogy azonban közeledése a veszélyes baloldalon megnehezítve legyen, az utász század ki volt küldve az ut bevágása végett; a jobb szárny földözése végett egy csapat huszárság a Sárkányba vezető erdő- és hegyuton küldett Ondód felé.“

„Kilencz óra tájban délelőtt, dec. 30-án jelent meg a csász. hadsereg csapatainak eleje, mely nehéz lovasságból állt, az erdőség nyílásánál, s a magyarok néhány lövésére vissza vonult az úttól balra lévő tisztásra. Az utászok felhagytak munkájokkal és Moórra vonultak vissza. A császáriak csak lassan fejték ki erejüket; de az országút kelet felőli erdőségét több és több gyalogság szállta meg, a nélkül, hogy a magyar tábornok bármi módon megkísérlette

volna ezen előre törő mozgalom meggátlását. Csak két óra elteltével parancsolá meg az erdő megtámadását, mely végre az 50. zászlóalj s a lovas üteg nyomult előre. A cs. k. hadsereg még nem fejlődött ki egészen; a támadás sikerült s az erdő széle be volt véve.*) Azonban a lovassági üteg, melynek a zászlóalj támadását gyámolítani kellett volna, egy az erdőből oldalt kijövő üteg által csakhamar visszavonulásra lőn kényszerítve, mit oly gyors robajjal eszközölt, hogy nem csak az ostromló zászlóaljakat is szintén hátrálásra ragadta el magával, hanem a középpontban álló 35-ik zászlóaljat is zavarba hozta. A cs. k. hadsereg ütegei erős tüzelése és a 35-ik zászlóalj ingadozását felhasználó császári lovasság, mely rohammal tört előre, képes volt az 50-ik 35-ik zászlóaljat megfutamítani. A gyalogság gyorsan a városba vonult, de ezt is elhagyá, a mint az osztrák lovasság egy sikerült roham után előre nyomult, s rendetlen futással szóródott szét; a város védelmére szánt gyalogütegtől 4 ágyút elfoglaltak s a tüzekeket lekasabolták; a két tartalék ágyú is elveszett.

„Perczel az ütközet meggondolatlan elfogadása által, — melyben erejéhez képest kellő ellentállást nem fejtett ki — sok halottat, 1000 foglyot s több ágyút veszített, s a főhadsereg balszárnyától el hagyta magát vágatni. Hadtestének romjait csak Pesten lehetett összeszedni, hová vad futással siettek. Ezen csapás által Görgey azon terve, hogy Buda előtt még egy döntő csatát vivand, meg volt hiúsítva. Egyedül a 47-ik zászlóalj és a $\frac{1}{2}$ gyalog üteg vonult jó rendben Csákvárra, hol Karger dandárához csatlakozott s ezzel együtt Pestre érkezett.

„Perczel hadtestének szétszórt részei Handsabégen is őszpontosultak, s attól lehetett tartani, hogy egészen fel

*) Horváth János őrnagy vette be a Hunyady (50. számú) gyalog zászlóaljjal.

fog az oszolni. Azért hát parancsot vett, hogy Pesten újra szervezze azt. — Január 1-ső napján 1849-ben Pestre vonult, hol két nap alatt a nyert segélyerő által képes volt, hadtestét 4-én Budánál felállítani s a főhadserg Vácrai visszavonulását fődözni.“ —

Nézzük ezután, hogy miket tud és miként itél Klapka tők a Moóri szerencsétlenségről és annak előzményeiről?

„Perczel 29-én ért Moórra; de itt azon tudósítást vette hogy a főhadserg immár Bicskéig húzódtott vissza. Ezen tudósításra Perczel arra határozta magát, hogy Bodajkon és Székesfehérváron által Martonvásár felé vonul, a hadserg balszárnyát képezendő. Előhada már Bodajkig ért, midőn ő oly kormányi rendeletet kapott, melyben meghagyatik neki, nem hátrálni tovább a fővárosok felé, hanem minden erejéből az ellenség előnyomulását megakadályozni.“ (Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849 von Georg Klapka. Leipzig. Verlag von Otto Wigand. 1851. I. köt. 114. l.) Alább folytatjuk az idézetet.

Herczeg Windisch-Grätz csász. tábornagy „Téli hadjáratában“ (Der Winter Feldzug 1848—1849 in Ungarn unter dem Ober-Commando des F. M. Fürsten zu Windisch-Grätz. Im Auftrage des Feldmarschalls nach offiziellen Quellen bearbeitet und herausgegeben. Wien 1851. Gedruckt bei Leop. Sommer. a 71. lapon) ide vonatkozva ezeket olvassuk:

„Látni az előzményekből, mikép Görgeynek csakugyan szándékában volt, tartani a Győr körüli hadállást

a miglen Perczel közreműködésére számíthatott; de a visszavonuláshoz fogott, mihelyt az ennek jókori megérkezésébe vetett reménnyel felhagyni kénytelen volt és magát jobb szárnyán bekerítve lenni látta. Győr feladásának hírére Perczel 27-én Tamásiba, 28-án Kis-Bérre ért, hol egy, Görgeytől kiküldött csapatot... (l. alább Horváth János ezredes csapatját) magához csatolta. — Ott parancsot kapott, ezentúl a hadseregnek bal szárnyát fedezni, 30-án Kis-Béren túl a nagyon előnyös sárkányi positiót foglalni el és abban az ütközetet elfogadni, minthogy Görgey meg a Neszmély- Tata- Bánhida- kömlödi védvonal tartására van utasítva...“ — És alább a 80 lapon: „Perczel... (deczember) 28-án Kis-Bérre érkezett és Görgeytől oda lön utasítva, hogy az előnyös sárkányi positiót szállja meg és védje. — Ő 29-én reggel el is indult Moór felé. De a helyett hogy, mikép neki meg volt hagyva, Sárkánynál megállapodott s állást foglalt volna: odább vonult Moórig, itten pedig beszállósolá csapatjait, mely cselekvényre őt a beállt nagyon hideg idő birhatá rá. Moór vidéke előnyös felállításra nem alkalmas. A várost a környező hegyek körülzárják; könnyü szerrel megkerülhető; előtte pedig vagy 1000 lépésre rengeteg erdő terül, mely az ellenfélnek mozdulatait eltakarja. Perczel, ki a sárkányi hadállást feladta vála, csakhamar meggyőződött Moórnak tarthatlanságáról; és mondják, hogy már el is volt határozva, folytatni visszavonulását, midőn egy érkező kormánystüregöny arra bírta, hogy legott fogadja el az ütközetet; a mi megsemmisítőleg ütött ki rá nézve, a mint láttuk...“

Rüstow V. ily czimü művében: Geschichte des ungar. Insurrections-Krieges in den Jahren 1848 — 49. Zü-

rich, Druck und Verlag v. Friedrich Schulthesz — az I. kötet 167. lapján így ír: „Perczel 29-én érkezett Sárkányba s itt úgy értesült, hogy Görgey már a Vértesi Hegyek mögé vonult vissza; ő erre tüstént odább vonult Moóron át Bodajkra. Itt azonban parancsot vón a honvédelmi bizottmánytól, nem hátrálni tovább Moórnál...”

Mészáros Lázár tbk hadügyér emlékiratai tudunkra az egyedüli munka, mely Görgeyt hasonlóan vádaldal illeti Moór miatt (a 354. és következő lapon) de idézését mellőzzük, bizonyára nem az írónak örökké emlékezetes történeti állása, vagy kétségtelen hazafi jellege iránti kegyelet hibájából, hanem egy azért, mert önálló eredeti adatot, megállhatót, mely e sorok fonalán czáfolatát megnevelje, e részben nem nyujtanak ez emlékiratok, s általában akár a historiographus közvetlenségének és tényi szigorának, akár a történet-nyomozó alaposságának vagy a tudomány szabatosági igényeinek oly teljes megvetésével írják le a hazai hadmiveleteket, mintha csak az író már azon történetek idejében is Amerikában, nem Magyarországon élt volna; minek némi megfejtését abban találjuk, hogy, a mint maga panaszolja, működő vezéreink mentül kevesebb hadi jelentést küldöztek be ő hozzá; inkább Kossuthnak küldték be; ez pedig nem mindig tartotta szükségesnek, a hadügyérrel is közleni azokat; és a mi itthon készült jegyzete volt is oda veszett. — De nem idézünk ez emlékiratokból kivált azért is, mert azok egy esztendővel későbbben kezdtek látni napvilágot Horváth Mihály munkájánál; belőlök tehát ez utóbbi nem merithetett. —

Mindezekkel szemben önként az a kérdés támad : Horváth Mihály mily alapon irhatott ekként a moóri ütközetről? És kitől vette adatait?

A magy. függ. harcz. tört. 2. kötete 204. lapján megfelel rá a következő jegyzet: „Perczel ekként irt egyebek közt egy másik alkalommal 1849. Május 18-án Klapka helyettes hadügyministerhez : „Ti tőlem fizikai lehetetlenséget kívántok, hogy lemondásra bírjatok, mint a moóri csata után, hol én csak Kossúth elnök s a pesti haditanács intézkedései, sőt Görgey főparancsnok rendelete szerint fogadtam el az ütközetet. De Görgey nekem akkor nem küldött segédelmet és — ígérete szerint — nem nyomult előre Bicskéről Bánhidára, bár az ellenség tőle nyolcz mértföldnyire volt....“

Láttuk az imént, hogy mind a nevezetes kortárs írók, barát és ellenség és a közömbös idegen, (sőt, tegyük hozzá, Mészáros Lázár is, a 354. lapon) abban egyetértének és öszhangzóan vallják, hogy Perczelnek a parancsolatot, melyre Moórnál ütközött, a kormány — nem Görgey — küldte.

Ezen egybehangzó tanúságokkal szemben Horváth Mihály Perczelnek fönt idézett levelére — és egyedül erre — támaszkodik; — amazokénál nagyobb hitelt ez utób-

binak tulajdonit. Így tehát Horváth Mihály előtt Perczel tbk a maga saját ügyében, vádló is, teljes bizonyság is egy személyben! — Legyen szabad e helyt csak annyit jegyezni meg, hogy minden polgárisult ország törvénye és törvénytudománya nem ok nélkül, — de meg nem is talán azért fosztja meg elvileg a vádlót a tanubizonyosság tehetségétől, mintha azt tenné fel róla, hogy tudva és előre szánt szándékkal emel hamis vádat mindenik: hanem, mert lélektani törvényeknél fogva érdektettnek s akaratlan érdeklődésében nem csak őt magát, hanem még vérrokonait is becsületesen elfogultaknak tartani kénytelen, tehát a tárgylagos tényállás tanuképeni kiderítésére alkalmatlanoknak. — A gyűlölséget pedig az elfogultság fokmérőjén épenséggel a forrpontra becsüli a lélektan és jogi tudomány. És hogy Perczel Görgeyt halálosan gyűlölte, Horváth Mihály maga beszéli, datálván e gyűlölséget (2. kötet 204. lap) jóval előbbtrül Perczel föntirt levele kelténél.

Azonban felejtjük mind el, a mit eddig elmondtunk, és vizsgáljuk magában: van-e Horváth Mihály kezdetül idézett elbeszélésében összhangzat, valószínűség, belső valóság? Kiállja-e az egybevető kritika próbakövét? Mert lehet összhangzat és ebből eredő valószínűség, sőt belső (költői) valóság a merő költeményben is; de ellenmondás, valószínűtlenség, belső valótlanság — a történetekben soha sincsen!

Perczel tbk idézett levele Horváthnak a történésznek egyedüli tevőleges kutforrása a segélyküldés állítólagos ígéretére, az ez ígéret általi hi-

nárba vezetés és azutáni kaján cserben hagyás vádjára nézve is. Ezen levél alapján teszi tehát a történész ugyanott azon reflexiot, hogy „Perczel Görgeyt nyilván szöszegésről vádolá“... de mindazáltal „sikerült mégis a furfangos embernek a kormány előtt magát kitisztítani és Perczel megsegítésének elmulasztását a távolsággal, az ellenség közeledtével s egyéb lehetetlenségre mutató okokkal kimenteni . . .“

Ez valóban meglepő!

Az ember méltán azt várja Horváth Mihály előzményei után, hogy a fekete bűn, ha valaha, hát most ez alkalommal, legott megtalálja kiérdemlett büntetését. Azt vélné az ember, hogy épen Perczel tbk a legarravalóbb nyele ennek a fejszének; és komolyan nem is a nyél lehet itt a kérdés hanem egyedül — a fejsze; — Perczel tbknak, ha igaz a mit Horváth Mihály állit, hogy „ha Perczelt valami rábirhatta az ütközet elfogadására: az nem lehetett más, mint Görgey rendeletei és igéretei;“ ha ő Moórnál azt látta, hogy tulnyomó az ellenség, — nem jó lesz ütközni; ha nem önként, önálló-hadvezéri szabad elhatározásból és nem a pillanatnak és helyzetnek közvetlenül észlelt kedvezéséből, hanem egy fölebbvalónak parancsából és egyedül ennek felelősségére fogadta el a csatát: akkor e végzetes parancsot (melyet nem máskép, hanemha írásban hozták, volt szabad fogadni) — meg kellett őriznie, birnia, előmutathatnia. Ha helyesen fogja föl és hiven adja elő Horváth Mihály a moóri eset belső értelményét; ha igaz mind az, a mit annak titkos rúgóiról beszél: akkor Perczel tbk — az áldozat maga — Moórtól Pestig, deczemb. 30-tól január 1. és 2-áig — vert hadának foltjaival vesződése közben nem lehetett kisebb felindulásban, kevésbé

szent haraggal Görgey ellen eltelve, mint a történész 17 évvel később, magános szobájában, midőn ez esetet leírja. A neki, Perczelnek, szándékosan vetett tör, a szenvedett kudarcz égő szégyene, a hitetlen cserben hagyás miatti bosszú indulata okvetlenül agyveleje minden idegszálát, egész teste minden izét porczát személyes kudarcza megtorlására. — önnön alattomos megrontja nyílt megrontására kell vala hogy ösztönözzék. De létezett sokkal nemesebb indok is ily föllépésre: a katonai s emberi becsület-, a hazafi kötelességérzet, a tetőpontra hágott veszélynék elgondolása. Minden önző és minden nemes indulat egyaránt arra kell vala hogy bírják Perczelt, miszerint Görgeynek rendeletével vagy rendeleteivel kezében, lerántsa az álcát a gyülölt vetélytárs arczáról, haditörvényszék elébe álltassa őt, és fejére bizonyítván neki, mikép árulást követett el ő rajta, Perczelen, mint a honi véderőnek egyik hadvezéréen és egy egész hazai hadtesten Moórnál: ezen férfiut örökre ártalmatlanná tegye. Minden esetre lélektani lehetetlenség, Perczelnek, Görgeyvel, mikor Moór után legelőször találkoznak, barátságosan, vagy csak közönyösen, vagy csak hidegen is szóba állania, — másnap egyazon hadi tanácsot ülnie, tovább is ugyanazon tisztet és rangot viselnie ő véle és oly haditerv megállapításában megnyugodnia, melynek legnehezebb és legfontosabb része kivitelével ismét Görgey leszen megbizva; — hanemha tettetésből teszi mindezt Perczel; a mi megint sem az ő heves természetével nem fért össze, sem a situatióból nem lenne igazolható. — Minden esetre azt várja az olvasó, hogy Perczel, — mi helyt látja, hogy a világos bizonyítékkal szemben is sikerül győzni „a furfangnak a kormány előtt“ — oda veti állását inkább, semhogy az ily imbecilitásban avagy csak látszólag is bűnrészessé váljék; vagy ha már minden

viszonyok közt hadteste élén maradnia netán hazafi kötelességének tartja vala, — hogy akkor serczegő tüze egész hevenyével fejéhez vagdalja az ily lágyelmű kormányznak az egész osztatlan felelősséget mindazon súlyos veszedelmekért, mik Görgeynek tovább is polczon hagyásából előreláthatón következők valának — ha t. i. Horváth Mihály moóri adatai állanak.

És mindezek helyett mi történik?

Perczel tbk Moór és Buda között személyesen találkozáván Görgeivel, — a Horváth Mihály előzményei után az első találkozás alkalmával kimaradhatatlan katastropha kitörése helyett — illedelmes társalgásba ered véle...“ Semmi esetre — ha Görgey elbeszélésének semmi fontosságot sem tulajdonítunk is — nem azon hangon beszél hozzá, mely az ármány áldozatát az ármány szerzőjével szemben megilleti, s mely a seregen és fővároson keresztül tisztán és félre nem érthetőn elhallják már akkor a Dunától a Tiszáig! — Azután Pestre megyen Perczel; onnan, a mint alább hitelesen látni fogjuk, írásban is, hivatalos közlést tesz a maga gyülekező csapatjai felől Görgeynek, a kinek ő pedig alája sincsen rendelve; és — a mint Horváth Mihály (2 köt. 219. l.) maga írja — „Csányi sürgetésére Görgey és Perczel január 3-án*). Pesten a további munkálatok megállapítása végett hadi tanácsot tartottak“ melyben „a két vezéren kívül részt vettek Vetter, Répásy és Lázár tábornokok és több táborkari főtiszt“

Tegyük hozzá, hogy Klapka akkori ezredes is jelen volt, és jelen voltak Pusztelnik alezredes, mint Görgey

*) Voltaképen 1849. január 2-án — Görgeynek, Asbothnak egyező előadása és mi több, egy előttünk fekvő eredeti hivatalos adat szerint

mellett Pozsonytól Váczig 1849- január 6-ig volt vezérkari főnök, — és ennek majdani utódja Bayer József százados.

Ez volt azon nevezetes haditanács, mely a fővárosok körül egyesített hazai seregek legnagyobb és az ezután teendők legnehezebb részét ismét Görgeyre bízta és ezen tábornok ösmeretes téli hadjáratának kiindulási pontja volt.

Klapka I. kötet 125. lapján e haditanácsról, melyet ő tévedésből január 4-ére, a tétényi ütközet utáni napra teszen, holott ezen ütközetet megelőző napon történt, — ezeket írja: „Csányi mint országos biztos elnökölt; jelen voltak: Vetter, Görgey, Perczel, Lázár, Répássy tábornokok, néhány vezérkari tiszt és magam. A tanácskozás három részre oszlott. Elsőbben azon kérdést kellett eldönteni: ki kell-e vonulni a fővárosokból viadal nélkül? Második tárgya a tanácskozásnak az új védelmi terv vala; s a harmadik tárgy: e terv kivitelének megkezdése, vagyis a legközelebbi dispositiók a fővárosok körül egybe gyűjtött hadi erők számára. — Rövid tanácskozás után az első kérdés igen-nel lőn eldöntve. Azon főbb okok, mik e gyors eldöntést szülték, valának: először a Buda tövébeni fölállításnak nem csak semmit sem fontos, sőt veszélyes volta ugy hadtani mint harcztani tekintetben, miután az ellenség, bármely pontján a Dunának tetszés szerint átkelhetett a jégen; másodsor a Buda előtt szemközt álló két haderő közti aránytalanság; és harmadsor: egy lehető eldöntő csatavesztés kiszámíthatlan következményei az országra és nemzetre nézve. Más felől a visszavonulás s a védelem áthelyzése a Tiszához, vagy még beljebb az országba, nem csak bizonyossá tette azt, hogy legrövidebb időn hasonló, ha nem nagyobb számu

főhadat állíthatunk az ellenségnek szembe: hanem egyszersmind önnön főerejének aránytalanul meggyöngítésére kényszeríté az ellenséget. — Tökéletes egyetértés létezett továbbá a védelemnek tervezett új rendszerére nézve. Ámbár felőle én magam vittem az előadó tisztét a haditanácsban: mégis az illető okmányok hiánya miatt képtelen vagyok itt többet említeni fel az alapvonnásoknál...“

Hogy Perczel ezen haditanácsban — vagy ezt megelőző bármely más szakértő s illetékes gyülekezet előtt — a moóri tény szigorú megvizsgálását és Görgeynek érdem szerinti elítéltetését, eltávolítását, árthatlanná tételét követelte volna: sem Horváth Mihály nem írja, — sem Klapka, sem a többi. — Görgeyről tudjuk — s ezt ismét bár nem ugyanazon szavakkal, épen Horváth Mihály is említi (2. köt. 218. lapon) s említi Klapka (1. köt. 122. lapon) említi Rüstow (1. köt. 172. lapon) — hogy a reá súlyosodott feladat szerencsés megoldásához való önnön tehetsége felől, az eddigi balsüker után, kételkedni kezdvén, helyét egy arra képesebbnek átengedni önként késznek nyilatkozott: de a következő az azt mutatja, hogy a januar 2-kai haditanács többi tagjai őt marasztották. Perczéről most, Horváth Mihály által idézett saját leveléből, arról értesülünk, hogy voltak mindjárt a moóri vereség után, kik Perczelt leköszönésre akarták volna bírni; hihető, ők kételkedtek tehetségében; de ő nem akart lemondani.

Hogy Horváth Mihály mindazokat, miket ő a moóri szerencsétlenség alkalmából Görgey nyakába hárt, nem birta egyszerűn ezen januar 2-kai haditanács verdiktjével, vagy e helyett egy ugyanakkor tüzetesen tartott haditörvényszék formászerinti ítéletével igazolni, sőt még csak egy botrányos jelenetet sem tud beszélni azon napok tanácskozásaiából: magában egy teljes bizonyosság

reá, mikép Perczel tbk maga tudta és érezte legjobban, hogy Görgey legkevésbé sem oka a moóri szerencsétlenségnek, és hogy Perczelnek 1849. május 18-kai levélbeli mellesleges példázgatódzása Moórról nem vehető oly megrágva kimondott vádnak, melyre a vallásos ember szükség esetén bír előtt meg is szokott esküdni, hanem csupán olyan meg-gondolatlan beszéd az, minő Perczel tbk ösmeretes hirtelen természetétől, kivált mikor fel vagyon gerjedve, igen könnyen kitelik és hogy ama meg nem gondolt beszéd inkább azon szél-tire észlelhető emberi gyarlóságnak tulajdonítandó, mely saját tettei balsükerének okát világért sem önmagában, hanem mindig másutt és másokban szereti keresni.

Hogy ez a felfogás a helyes: arról még inkább meggyőző a térkép szemlélete.

Perczel tbk ama levélben Görgeynek azt hányja szemére (nem szemébe) hogy a moóri napon nem nyomult előre — ígérete szerint — Bicskéről Bánhidára, bár az ellenség 8 mértföldnyire volt tőle.

Mellőzve azt, hogy Győr városa maga van épen 8 mértföldre Bánhidához, hogy tehát Windisch-Grätz herczegnck, a bánt kivéve, minden többi erejével 30-án még Győrött mozdulatlan állnia kellett volna, hogy 8 mértföldyire lehessen Görgeytől...:

ahhoz, hogy egyáltalán valami értelme legyen a főnebbi vádnak, kell: 1-ször hogy a mondott napon ne lett legyen Bánhidán semmi hadi erő már is Görgey hadseregéből, és 2-or hogy ha egy bizonyos számú csapat, a mennyi t. i. a segélyküldés nevét megérdemli, Bicskéről 30-án elő-

nyomul Bánhidáig, ez már magában kézzelfogható fontossággal bírjon a Moórnál megtámadott magyar hadvezérre nézve, a kölcsönös távolsági és földirati viszonyoknál fogva. —

De a térkép tanúsága szerint Bánhida Moórhoz toronyiránt mérve $4\frac{1}{2}$ földirati mérföldnyire fekszik. — Hanem a helyett ott van a moóri csatatér háta megett, a bicske-moóri csaknem egyenes útvonalnak csaknem fele útján Csákvár, mindössze is $2\frac{1}{2}$ mértföldre Moórhoz, Gánth pedig oda még közelebb, alig 2 mértföldre. És így azon hadvezér, a ki előre tudja Bicskén, hogy Moórnál Perczel ütközni fog: tudván jól azt is hogy hatrálás esetén ez csak vagy Székesfehérvár, vagy Bicske felé veheti az útját, — ha segítséget ígér és küld neki, — Csákvárra, Gánthra fogja ígérni és küldeni, nem Bánhidára — annyival is inkább, mert Csákvárt semmi nevezetes hegy nem választja Moórtól, sőt csaknem merő lejtő viszen tőle Moórhoz, míg Bánhidát a Vértesi Hegyek főgerince választja el Moórtól. Minden lépés, melyet Perczel, szorultában, Moórtól hátrál: — távolítja Bánhidától, közelíti Csákvárhoz mind addig, míg Magyar-Almás színvonalán át nem halad.

Tökéletesen haszontalan dolgot ígért volna tehát Görgey és kívánt volna Perczel a Bicskéről Bánhidára való előnyomulással. — egy Moórnál szándékolt ütközet lehető bal esélyére nézve. De ha mégis, a miről tudomásunk nincsen, csakugyan az volt Perczel és Görgey közt a megállapodás, hogy december 30-án Bánhidán az utóbbinak jelentékeny hadserege álljon, talán azért, hogy Görgey nem épen tüzetesen Moórnál,

hanem inkább a sárkányi szoros körül képzelte Perczelt ütközendőnek : akkor szavának állott, — ígérétét híven megtartotta Görgey!

Előttünk fekszenek a magok eredeti valóságában az akkori magyar kir. feldunai hadsereg jegyzőkönyvei. Ezek tanúsága szerint deczemb. 28-án 29-én és 30-án szakadatlanul egy egész dandár állt Bánhidán Görgeynek parancsából. Az ember önkénytelenül azt kérdi : ha Perczel tbk Bánhidát tartotta magára nézve a megmentő pontnak : miért nem küldött hát jókor segítségért Bánhidára?

Tökéletesen jogosult ezen kérdés Perczelhez és Horváth Mihályhoz — szóban forgó szemrehányásuk után ; jóllehet a hadi tudomány nem —, hanem csupán a kritika teheti e kérdést. Ennek azonban joga van szaván fogni ama szemrehányást és kérlelhetlenül vonni le belőle a következtetéseket a merre, a hamis föltevényből kiindulva, helyes logicával egyenest vezetnek — ad absurdum t. i. — az elfogultságnak tanulságul, — az egyedül az igazságot szomjuhozó olvasónak pedig épületére. „And what is writ, is writ“ mondja Byron.

Nézzük a térképet. E nélkül sem minket, sem Horváth Mihályt, bár mennyire helyeset vagy bármi képtelent mondjunk is, sem semmiféle hadi eseményt megérteni, megítélni, teljes lehetetlen. És hogy az e lehetetlenségről való meggyőződés kevésbé van a nagy közönségben elterjedve, mint azon események iránti érdeklődés : ez az oka annak, hogy nálunk hadi történeteink felől oly igen hibás nézetek oly széles körben bírtak meggyökeredzni. Ez egyébiránt alig is lehet másképen. Oskoláinkban, a hányféle csak van (tudnivaló : a katonai nevelő intézetek kivételével :) a hadászatnak leg-elemeit is, mint valami arcanumot, gondosan titokban tartják. A katonai szakiro-

dalom pedig, mikor a legközérdekűbb hadtörténeti epizódot tárgyalja is, még nem vette rá magát arra a leereszkedésre szaktudományos álláspontjának magaslatáról, hogy a „paraszt gróf“ vagy ennél szerényebb polgári állású ember is könnyen megértse és élvezetes haszonnal olvassa végig az olly katonai történet-leírást, mellynek tárgya őt — úgy lehet — jobban érdekli a tanult katonánál. Eszökbe sem jut katonai író uraiméknak, hányval több példány kelhetne el munkáikból s így mennyivel nagyobb körben hathatnának, hahogy kevésbé mereven arczkifejezéssel és kevésbé rátartó modorban írnának. Igen sokszor megesett — és megesik ma is — e sorok íróján (minthogy, mellesleg elmondva, mindössze is honvédiselt ember lévén, magának sincsen rendszeres katonai képzettsége és csupán amaz örökké emlékezetes egy évi gyakorlati tanfolyam tarka-vegyes tapasztalásain iparkodik eligazodni) hogy olvasván nagy érdekű tárgyról alaposan írt katonai munkát, kénytelen volt egy egy imposant állítását az illető szerzőnek, pusztán szavára elhinni, a helyett hogy tőle némi nagylelkű újmutatást nyervén, velejébe hatott s a mondat igazságáról önitéletén meggyőződhetett volna. Pedig sokszor milly könnyű volna pár szóval igazítani útba, az okúlni vágyó avatatlan olvasót! Így például semmiféle könyvben nem akadtam abbeli útmutatásra miként kelljen a térképen, ennek hossz-mérője után, czirkalommal úgy igazodni el valamelly kanyargós útvonalnak hossza mérésében, hogy e vonal sok apró kanyarodása ne maradjon ki a számításból.

Jelen esetünkre térve azonban, elég ha a tisztelt olvasó a térkép mér-rovásán egy mérföldet fog a czirkalommal s ezzel az útvonalok hosszában mindenik egy-egy mérföldet egyenesre méri (az útnak egy-egy mérföldközbe eső kanyarulásaival semmit sem gondolva) s ez

úton meggyőződik a következő távolsági viszonyok valóságáról u. m. :

Bánhida Moórhoz, — Környe, Kömlőd, Bokod, Ondód felé — a mi legrövidebb útja neki, van $4\frac{1}{2}$ mfd.

Másik útja : Környe, Kecskéd, Majk, P. Kőhányás, Gáanth és Csákberény felé, 6 mfd.

(Együk hozzá mindjárt itten — alább majdan hasznát vesszük — hogy Bicske, Görgeynek akkori főhadiszállása és állásának középpontja, Moórhoz — a Boglár-Csákvár- Csákberényi legrövidebb úton $5\frac{1}{2}$ mfd).

Vegyük már most Bánhidáról a legrövidebb utat Moórra, és mérjük, a mint mondám, ne a kanyarodó út hosszában, hanem egyenesen torony iránt. A Tata vízét szaporító azon kisebb nagyobb patakokkal pedig, mik ez utat Bánhidától Ondódig hét ponton metszik át és a gyors menetnek megannyi késleltető akadályai — úgy szintén a Vértesi Hegyek azon tekintélyes főfalával, mely Ondódot a moóri esatattértől Árkinál választja, ne gondoljunk semmit. És legyen könnyebb számvetés kedvéért csak 4 mérföld a távolság Bánhidától Moórig.

Engedje meg továbbá a nem katona olvasó, (a katona olvasó pedig engedjen meg érte, ha szakába vágunk) hogy a fegyveres és tömeges menetek sajátosságos természetéről mondjunk el (saját esztünk után) egyetnást, minek számba-nem-vétele hadi dolgok megítélésében ismét csak tévedésre vezet.

Ösmeretes számtani adomája az elemi oktatásnak, mikor azt kérdik az egyszeri gyerektől, hogy ha 1 ember 1 óra alatt megyen gyalog 1 mérföldet : 10 embernek hány óra kell, hogy 1 mérföldet menjen? s a gyermek hamarjában rá mondja, hogy „10 óra kell nekik....“ A mennyire bárgyú, téves és meggondolatlan felelet ez így magában : viszont ép oly meggondolatlan állítás és

sokkal súlyosabb következményű tévedés lenne, a hadak menetére alkalmazva azt mondani és hinni, hogy 4000 ember csakúgy elmegy 1 mérföldet 1 órában, mint egyetlen ember, avagy tizen!

Nem vette-e soha észre az olvasó, ha csak egy-egy zászlóalja gyalogság ment is végig utcainkon vagy az országúton dob- vagy trombita-szó nélkül, hogy az első sorok közti rendes hézag a csapat vége felé egyre inkább tágult? hogy míg az eleje rendes lépéssel haladt, addig az utója sietett, nehogy nagyon el maradjon? hogy a csapat hellyel közzel megszakadozott?

Ezen, gyakorlott katonáknál és sík egyenes úton is előforduló jelenség oka: hogy a csapat elejét váratlanul semmi sem gátolván menésében, ezért bátran lép, míg a következő soroknak egyre méregetniök kell lépteiket, nehogy az előzőknek sarkára hágjanak vagy borjaikba ütődjenek. Már most, ha egyenetlen, például göröngyösre fagyott, köves vagy mocsáros talajon, — hegyen-völgyön, vagy árkokon keresztül vonulván a járat, már a csapat eleje is akaratlanul lassítja, hol gyorsítja lépteit, és pedig, fölérvén valamely dombnak tetejére, bátrabban kezd ereszkedni le a hegyről épen akkor, mikor a csapat dereka és vége még a dombnak túlfeli kapaszkodóján el el marad, — és mire meg majd ezek mehetnének vigabban a lejtőn alá, addig az eleje lent a völgyben, vagy valamely hídnál, megtorlódik: természetes, hogy ekkor a csapat még gyakrabban megszakadoz, és még inkább kiterjeszkedik. Szóval: az ily nagyobb kisebb, sokszor csak egy-egy másod percnyi késleltetést okozó akadályzás folytonos és számtalan ismétlődése nagy somma késedelmet eredményez.

S innen van, hogy a hadtanban, melyről a tudomány

bármely más ágánál inkább elmondhatni, hogy a legdrágább (mivel hogy embervérrel, — sok ezernyi emberélet árán megvásárolt) gyakorlati tapasztalatoknak gyűjteménye : elv, hogy :

Egy gyalog hadosztály — tegyük 6 zászlóaljra vagyis körülbelől 4—5000 emberre — csinált országúton, közönségesen 2 óra alatt megyen 1 mérföldet. Már mikor 2 mérföld az egyfolytábani menettel legyőzendő távolság : az eszerinti 4 órát meg kell toldani $\frac{1}{4}$ órával. Így 4 mérföldre 9 órát kell számítani — mikor nincs is közte sem lovasság sem ágyú.

Ha ellenben mind a három fegyvernemből (gyalog, lovas és tűzérből), vegyes a hadosztály, — a mi önálló hadosztálynál máskép nem is igen lehet, — úgy hogy a 6 gyalog zászlóaljhoz 5—6 század lovasság és vagy 3 üteg ágyú járúl hozzá : már akkor 1 órai többlettel késlelteti a hadoszlop megérkezését. Teszen — 4 mérföldre vévén fel a Bánhidától Moórig való távolságot — öszvesen 10 órát. Tehát, ha azon perczen, a mikor az első ágyúszó megdördült Moórnál, Görgey, híva vagy hivatlan, Bánhidáról elindult volna rögtön — a mi az egész seregnek a menetre, indulásra kész felállítását, mint már elébb megtörténtet föltételezi : akkor is körülbelől 7 órával később érhetett volna el a csatatérre, mint ezt Perczel odahagyá. . . .

A seregjárásra imént szabályul fölvetett idő — csinált országútra, szép időre és R. + 15 fokig való légmérsékre szóll. Tetemesen öregbedik azonban a menet tartama készítetlen erdei vagy hegyi, avagy keskeny mellèk-utakon, homokban, essőben, szélben, — nyáron nagy melegben, — különösen pedig télen hóban. De főleg a fenforgó esetben, a hol a seregnek Bánhidától Moórig csinálatlan, dülő-utakon és hóval borított szántóföldeken

kellett volna segítségül sietnie, hét ízben átkelnie szakadozott partú, mélyre kivájt medrű hegyi patakokon, melyeknek hogy volt-e mindeniknek hídja és milyen állapotban, nem tudni: ily körülmények között azt, hogy mikor ért volna Görgey segítsége Bánhidáról Moórra? teljes lehetetlen kiszámítani. Lehet hogy kiindulás után 12—15 óra múlva; lehet hogy még akkor sem. De annyit merünk állítani, hogy még ha jókor érkezik is meg e hadoszlop a moóri ütközethez: megérkezésakor éhtől kimerülve, fáradságtól elcsigázva, a R. 16—18 foknyi hidegtől dermedten, sem testi ereje, sem erkölcsi képessége nincsen, fordítást tenni a harc szerencsésjén, hanem igen valószínű, sorsa az leendett: osztozni Perczel vereségében. — És quid tunc?! . . . kivált ha Windisch-Grätz herceg vagy a bán is, szelét kapván a bánhidai őrpont elhagyatásának, él az alkalommal és egyenest Budára tart, vagy csak zavart, meglepetést és rémületet visz is a Moórra segítséget vinni siető bánhidai magyar hadoszlop hátába! A bánnak rövidebb útja volt a Kis-Bér—Sárkány közti vonal bármelyik pontjától (Császárnak, Dádnak) Bánhidára, — legalább egy jó félmérfölddel rövidebb, mint Görgeynek Bánhidától Moóra; és hogy tartalék ereje a bánnak elegendő volt ily ellensakkhúzáshoz: arról alább lesz módunk meggyőződni.

Hanem legyen szabad az előttünk fekvő hiteles adatokat sorjában hozni fel — hogy a moóri esetnek és előzményeinek történeti igazsága gyökeresen egyszer mindenkorra állapíttassék meg.

A feldunai hadtest vezérkarának igdatókönyve 256. folyószáma alatt a honv. biz. elnöke 1848. decemb. 16-án kérdést intéz Görgeyhez, hogy Perczel tbk hadi erejét fölrendelje-e? A kapott válasz folytán, az igdató könyv 259. f. száma alatt ugyan ő deczember 18-án rendeli, hogy Perczel tbk a maga hadtestével ide, Görgey hadseregéhez, csatlakozzék.

A hadparancskönyv 208. f. száma alatt Görgey Mosonyból ugyancsak decemb. 18-án írja Sréter Lajos nádor-huszárnagy és száguldó csapat-vezérnek, Kapuvárra, hogy küldjön naponta tudósítást Perczel tbk hadtestéről, mely Vásárhely és Devecser felé vonuland. — Rá következő éjjel — a mosoni sikeres huszár támadás után — Öttevényből, 209. f. sz. alatt Perczel tábornoknak így ír Görgey : az ellenségnek decemb. 16-án történt általános támadó betörése folytán egész hadseregem a határszélről Magyar-Óvárig vonult vissza a Duna jobb — és Szerdahelyig a bal partján. Tegnap valamennyi gyalogságomat és gyalog titegemet Győrbe küldtem hátra — lovasságommal és másfél titeggel várván be az ellent. Közeledett is ez ma tetemes túlerővel, demikor meg akar

nám támadni, oly hamar meghátrált, hogy ágyúgolyóink is alig birták utól érni. Egy embert sem vesztettem és egyetlen lovat sem : míg az ellenségtől többen ott maradtak a sikon. — Mikor azonban javában tildözsném a megfutamló ellenséget, sürgöny útján értesülök, hogy egy másik ellenséges haderő Sopronyon és Kőszegen át egyenesen Buda felé nyomul. — Ezeket előre bocsátván, azt hiszem, hogy ön az által tehetne fontos szolgálatot megszorult hazánknak, ha ön Keszthely és Sümeg felé Devecserre nyomulna és ottan Srétet őrnagy úrral összekötetésbe lépne, a kit én 2 század huszárral és 4 ágyúval Pápára utasítottam. Bátor vagyok továbbá arra figyelmeztetni Tábornok Urat, mikép nagyon jó lenne Devecsertől délnek egy különvált vezényletet a Balatonhoz vivő útra, egy másikat pedig Jánosháza felé kiküldeni; valamint másfelől meg arra, mikép hátrálás esetén Ajka — Rendek közelében igen erős állást lehetne foglalnia. — Én hadseregem nagyobb részével a Duna balpartját biztosítom, kivált Komáromot s a Vág vidékét. A jobb parton körülbelől 10,000 emberem van, közte 1600 huszár. Ha Budát látom fenyegetve lenni : inkább ide hagyom Győrt, hogy Budát megvédelmezhessem.

Az igdatókönyv 307. f. sz. alatt gróf Zichy Pál huszár százados (ugyanaz, kit a tudva lévő csepel-szigeti rögtönítélő haditörvényszék, mint másod vádlottat a rendes törvény útjára utasított, utóbb pedig Pesten mint ártatlant végkép fölmentettek) 1848. december 23-káról elenti Görgeynek, hogy Perczel tbk. hadteste 25-én fog érni Devecserre.

Ugyanott 318. f. sz. alatt Csányi László főkormánybizós Győrbe 1848. december 24-éről értesíti Görgeyt, hogy Perczel tbk decemb. 26-án Pápára, 27-én Téthre, 28-án Győrbe fog érkezni. A 322. f. sz. alatt pedig Per-

czel tbk maga tudomásul adja Görgeynek, hogy 26-án nem lehet, — hanem 27-én lesz Téthén.

A hadparancskönyv 242. f. száma alatt decz. 24-én Sréter őrnagynak Téthre megírja Görgey, mikép tudósítás szerint Perczel tbk hadteste 27-én érendi el Téthet; meghagyja egyszersmind Sréternek, hogy ha addig az ellenség nem támad, tartsa meg ő jelen állomását, az egyesült hadseregnek oldalvédül szolgálendő akkor is, ha Perczel a maga hadtestével Győrbe bevonulna.

Ugyanott a 246. f. sz. alatt deczemb. 25-én Görgey változott dispositiót küld Sréternek Téthre; meghagyván neki, hogy felőle Perczel tbkot értesítse.

Az igdatókönyv 329. és 330. f. számai alatt Sréter őrnagy deczemb. 25. és 26-áról Perczel tbktól való levelet szolgáltat be. (Tartalmát nem tudjuk).

Ugyanott 331. f. sz. alatt december 25-éről Kappel Frigyes, vilmos-husár százados, mint kiküldött vezérkari tiszt jelenti, hogy Perczel tbk közeledtére az ellenség 5—6000 ember szaporitást szerzett.

A hadparancskönyv 252. f. száma alatt Győr feladására vonatkozó és december 26-án kiadott hadintézkében (dispositio) Görgey egy új száguldó csapatot állít össze, s ezt Horváth János, miklós-husár ezredbeli őrnagy vezényére bízván, a sárkány-moóri út biztosítására küldi ki.

Ugyanott 253. f. sz. alatt szintén Győrből dec. 26-ról ezen Horváth őrnagyhoz Szabadhegyre így ír Görgey : „A hadtest holnap december 27-én pontban reggeli 5 órakor ide hagyja a győri hadállást, kedvezőbb védelmi posztóba vonulván vissza. A nyomunkba tódulandó ellenségnek minél gyakoribb nyugtalanítása és alkalmas pontokon, hátrálásunk biztosítása tekintetéből leendő fel-tartóztatása végett ön ezennel megbizatik, hogy az 1-ső

pesti zászlóaljzat, mely Gózon százados alatt Sz. Iványban áll, egy osztály Miklós-huszárt és a 6. sz. lovas úteget balszárnyunkon száguldó csapatba egyesítse és vezényelje. Gyűlhelje e csapatnak Kis-Megyér, honnan az valamennyi dandáraink elvonulta után, Táplán felé Mező-Eörsre veendi útját. Ezen csapatnak feladatjává tétetik továbbá : a Kis-Béren túl fekvő sárkányi szoros megszállása és védelmezése. Ön tehát mindjárt legelső megállapodása helyéről egy tisztet fog küldeni előre e szorosnak meg szemlélésére; december 28-án csapatjával megfogja szállani azt és mind addig elfoglalva tartani, mignem Perczel tbk ur a maga hadtestével a szoroson áthaladt... s a t.“

Az igtatókönyv 333. fsz. alatt decemb. 27-ről Horváth őrnagy jelenti, mikép ő a főntirt osztagokból alakított száguldó csapatjával Mező-Eörsre megérkezett... s a Sárkány melléki szoros szemléljére egy tisztet kiküldött.

Egy utóbbi években irt magán levelében ugyanezen Horváth János (későbbi ezredes) ide vonatkozólag így ír : „Miótán Győr mellett befagyott a Duna és a hadsereg ennek következtében kénytelen volt sietve visszavonulni : Görgey tbk engem egy combinált csapattal gyorsmenetekben elküldött Sárkányba, elfoglalni az odavaló utszorst és bevárni Perczel tbk oda érkezését, a kinek hadteste felől hiányzottak a tudositások. Indoka e küldetésnek az volt, nehogy Perczel tbk, a ki Győrnek rögtöni odahagyását nem tudhatta, az osztrákok előnyomulása által Stayerország felőli útjában a feldunai hadseregtől elvágassék.

„Én deczmb. 27-én érkeztem Sárkányba s egy kiküldött emberemtől azon jelentést vettem, miszerint a Perczelféle hadtest tőlem egy állomásnyira van és más napra beér Sárkányba. Ez így meg is történt; és azzal én

vett rendeletemhez képest tovább vonultam Székesfehérvár felé....“

A hadparancsk. 354. fsz. alatt decemb. 27-én F. Gállán, másnapra 28-ára kiadott dispositióban egyebek közt ez áll: „Holnap (28-án) megyen a Karger-dandár Szaárra és küld egy szakasz huszárt Csákvárra, egy másik szakasz huszárt Gánthra; a Görgey-dandár (t. i. Görgey Kornél miklós-huszárezredbeli őrnagy dandára) megmarad Bánhidán; sat.... Horváth őrnagyszáguldó hada egyetül Perczel tbk hadtestével Sárkány mellett.“ —

Ugyanott a 255. fsz. alatt F. Gálláról decemb. 28-áról kelt, és december 29-ére szóló, dispositióban a főhadiszállás Bicskére tétetik át s a t. de a Görgey-dandár állomása Bánhidán semmit sem változik.

Ugyanott a 256. fsz. alatt Bicskéről decemb. 29-éről kelt és 30-ára (tehát a moóri ütközet napjára) szóló napi-parancsban a következő helyeket olvassuk: „Holnap, 30-án a főhadiszállás Bicskén, a Görgey-dandár Bánhidán marad; a Zichi-dandár indul Bicskére, a Karger-dandár Csákvárra. Ez utóbbi helyből a Karger-dandár megszállja Kozmát (2 1/2 mfd Moórhoz) Köhányást (2 mfd Moórhoz) és Kápolnát (1 1/2 mfd Moórhoz) és ezirkálót küld Csákberénybe (1 mfd Moórhoz). — A Karger-dandárnak az esetre, ha az ellenség őt, kiállott ütközet után, nagy erővel hátra nyomná, hátráló vonala Acsán, Vállon, Tárnokon át, Téténybe visz, s a t. Perczel tbk főhada Moórott van; a Horváth féle száguldó csapat Ondód vagy Pusztavám táján s a t.“

Az iktatókönyv 346. fsz. szerint Horváth őrnagy ugyancsak december 29-éről Bodajkról (tehát ide — nem, a mint Görgey vélte, Ondódnak — vette utját) je-

lentést tesz Görgeynek, hogy száguldó hadával Sárkány mellől eljött Bodajkra, miután Perczel tbk a sárkányi hegyszoroson immár áthaladt.

Ugyanott a 345. fsz. szerint Csákvárról dec. 30-ról Ferdinánd őrnagy jelenti a főhadiszállásba, hogy Moór felől 11 órától fogva erős ágyuzást hallani.

Ugyanott a 341. fsz. alá igtatva, jelenti Karger ezredes Csákvárról decemb. 30-áról „a Perczelféle hadtestnek az ellenség által történt szétveretését,“ önnön dandárjának erősítést kér és továbbra utasítást.

Ugyanott a 349. fsz. szerint a száguldó-had parancsnoka Horváth őrnagy Martonvásárból 1848. dec. 31-ről jelentést küld Görgeyhez a moórri ütközet felől.

Ezen csatajelentést mi nem láttuk; de a helyett ugyanezen Horváth János utóbbi ezredesnek már idézet levelét folytatjuk, a hol az elébb elhagytuk: „December 30-án reggel, midőn állomásomból, Bodajkról, félórányra Moórhoz, útnak akarnék idulni, ágyuzást hallottam Moór felől; erre fölhagyék tovább menő szándékkal és visszafordulék Moórra, Perczel tbk rendelkezése alá bocsátkozandó. Moór előtt már ekkor állt az ütközet, és miután az ellenség állását erdő takarta el előlünk: bátor voltam az ellenség mi-száma iránt tenni kérdést; mire Perczel tbktől azon feleletet kaptam, hogy 3000 emberből álló osztrák mellékhadal állunk szemközt. Erre én a Hunyady nevű gyalog zászlóaljra kértem ki magamnak, hogy a lovasságom előtt terülő erdőt az ellenség vadászaitól megtisztítsam. A Hunyady zászlóalj előnyomulása közben az ellenség centruma fejlődött az egész vonal hosszában és lovassága a mi előre tolt ágyúinkat fenyegette. Gyalogságunk teljesen szétrobbant: — a csatárlánczba föl oszlott Hunyady zászlóaljból 3—400 fogságba estek. Ezen pillanatban részünkön lovassági támadás lőn parancsolva

az egész vonal hosszában; és pedig jó sikerrel; mert ágyuinkat — egynehány leszerelt darab kivételével — megmentettük. Lovasságunkban nem esett sok kár; néhány sebesülésen kívül nem volt semmi vesztesége, mihez képest azon állítás, mintha a Miklós-huszárok szétverettek s csak másnap gyülekeztek volna megint össze, nem igaz; sőt inkább valamennyi osztaga a mondott ezrednek, valamint minden egyéb lovasságunk is, rendezett sorokban és 70—80 zsákmány ló vezetéssel folytatta visszavonulását Székesfehérvárnak Martonvásárig. — A gyalogzászlóaljnak szétszórt legénysége is másnap utközben Tétény felé, csaknem valamennyi megkerült megint. — Az nem áll, hogy Perczel tbknak Görgey tbktől lehetett oly parancsa, miszerint Moórnál fogadja el a csatát. Mert sem Görgey, sem Perczel, nem tudták azt, hogy az osztrák hadsereg centruma Moór felé nyomul vala elő. Ezen kétségtelen előzményből kiindulva, nem történhetett Görgey tbk részéről oly ígélet, mely szerint Perczel tbk támadó cselekvényét Moórnál, oldal-mozdulat által támogatni fogná. És a Karger-dandárnak (egyébiránt elkéssett) elindulása Csákvárról koránt sem egy Görgey és Perczel közt való előleges megállapodás folytán történt: hanem azon hirre, hogy Perczel Moórnál meg van támadva, küldte a segítséget Wiedersperg hadosztály-parancsnok.“

Az igt. könyv 339. és 340. fsz. igtatványai szerint Pöltenberg alezredes jelenti Csákvárról december 30-ról és 31-ről, mikép Perczel csapatjainak Seregélyes felé történt hátrálása következtében a Karger-dandár Acsára és Vállra vonult vissza; hogy Karger ezredes beteg lett és hogy ennek következtében ő, a jelentést tevő, vette át a dandár parancsnokságát.

Végre ugyanott a 359. fsz. igtatvány szerint Perczel tbk maga közleményt küld (kelet nélkül)

Görgeynek a Pestre és környékére megérkezett és ugyanott elhelyezett Perczelféle csapatokról. —

Ezen hiteles adatokból kiveheti a kegyes olvasó a Perczel és Görgey közt ezen napokban létezett viszonynak egész jellemét, mivoltát.

Legelőször is bizonyos az, hogy rendeleteket vagy parancsokat Görgey Perczelnek soha sem küldött; küldött, igenis, tudósításokat neki; gondja volt rá csaknem napról napra, nyomról nyomra, nehogy értesültség hiánya miatt hágjon bajba Perczel; sőt egy egy jó tanácsot vagy bajtársi figyelmeztést is kockáztat irányában, hogy élhessen vele ha ugyan jónak látja: de ezt igénytelen hangon teszi és Perczel susceptibilitását fölkelteni gondosan kerüli; biztosítja számára jóelőre a sárkányi útszorost és küld neki egy első igen nevezetes segílyt az ez útszorost őrző szágulódóhadban és jeles vezérében. Parancsot Görgeytől Perczel, miután alája rendelve nem volt, el sem is fogadott volna — annál bizonyosabban, mentül erősebben hiszi valaki, hogy vetélytársak voltak sőt gyűlöltek egymást. A mi parancs vagy rendelet ment Perczelnek: az egész idő alatt Kossuthtól vagy Csányitól eredt. És így a lehető legnagyobb valószínűséggel állithatja, az irodalmi kutatók positiv tanúsága nélkül is, a történetnyomozó, hogy azon parancsot is, mely Perczelt a moóri útközet elfoadására birta, a honvédelmi bizottmány vagy elnöke küldte. Egyfelől Klapka és Asbóth, másfelől Windisch-Grätz és Rüstow, a mint láttuk, ezt határozottan meg is mondják. S ezen egyező adat hiteles-

ségét Harváth Mihályunk azon himvarrásos előadása a II. kötet 203. lapján, miszerint „Perczel annál hajlandóbb volt e rendeletet (már t. i. a Görgeyét) teljesíteni, mivel Kossuth is felszóllítá őt, hogy ha győzelem reményével és seregének veszélyeztetése nélkül az ellenség valamely osztályát megtámadhatja, vagy attól megtámadtatik: az ütközetet ne kerülje.“ — Határozottan megerősíti pedig Horváth Mihálynak már említettük széljegyzetében (a 204. lapon) olvasható azon felfedezése, miszerint Kossuth levelének Perczelhez, melyre ez utóbbi hivatkozik, vonatkozó része így szól: „Igyekezéél Görgey balszárnyával csatlakozni; ütközzél, ha valamely detachirozott, nem tulnyomó erő áll előtted: de mindenek előtt ne risquirozd seregedet, ne hagyđ magad elmezszeni s combnáld a két sere mozdulatait.“

Kiderül — mellesleg mondva — az idézett hivatalos adatokból az is, hogy Görgey, a ki emlékiratait okmányok vagy egyéb írásbeli támpontok nagy szükében szerzé 1851. és 1852. években, a „feldunai magyar hadtest“ jegyzőkönyvei hollétéről pedig akkoriban semmi tudomással nem bírván, részleteket onnan épen nem merithetett és így emlékező tehetségét csupán a térkép szemlélete által újíthatá meg: föntidézttük előadásában tévedett annyiban, hogy a Győrből, mint láttuk, a Sárkány — moóri utra küldött Horváth János ezredes száguldó csapatjából kifeledé a gyalogsági alkatrészt és hogy ezen Görgeytől Perczelhez küldött száguldó hadtettleg Ondód helyett a Moórhoz szintoly közel Bodajkra ment; mely utóbbi részlet egyébiránt nem foglal szükésképen Görgey a szerző részérőli tévedést magában, miután Horváth ezredesnek valamely későbbi rendeletnél vagy más körülménynél, talán épen Perczel rendeleténél fogva, Görgey eredeti gondolatától eltérőleg, Bodajkra

von úása, nem megférhetlen Görgeynek könyvbeli elbeszélésével.

Azt látja továbbá azon hiteles idézetekből az olvasó, hogy a Görgey-dandárt, mely már 27-én ért Bánhidára, egészen 30-ig foyvást Bánhidán tartogató Görgey, úgy hogy csak a moóri szerencsétlenség után, és épen csak annak hírére, küldte meg késő este 30-án a hadparancskönyv 261. száma alatt, épen Bánhidára a parancsot, hogy ama dandár másnap, decemb. 31-én pontban 4 órakor reggel F. Gállára húzódjék vissza. — Hogy épen a moóri szerencsétlenség volt e parancs szülő oka s hogy e szerencsétlenség által mulhatlanná vált e parancs: a katona olvasó első tekintetre átallátja, a nem katona olvasónak pedig szolgáljon rá bizonyosságul a következő hely Windisch-Grätz hg hivatalos munkájából (92. lapon) „Hogy az ellenség (értsd: a magyarok) a Bánhida és F. Gállá melletti kedvező védállást egy kardesapás nélkül ide hagyta: az Perczelnek moóri veresége után érthető vala; miután az (osztrák) I. hadtestnek Moórnál lehetővé vált odább-nyomulása Martonvásáron túl, ama felállítást hátul fenyegeté...“ —

Azt látja továbbá a figyelmes olvasó az elébbi eredeti hiteles idézetekből, hogy (a mi Bánhidánál sokkal fontosabb a Moór mellett ütköző Perczel tbkra nézve) Görgey Bicskéről épen deczember 29-ről 30-ra egy másik dandárját, a Kargerét, Csákvárra és túl rajta, örseivel és czirkálóival Moórnak közvetlen közelébe küldte; hogy különösen tudatta Karger ezredessel, Perczel tábornoknak az napi hollétét; hogy ugyanezen napi parancsában Görgey gondolt arra, hogy a Karger-dan-

dár ütközetbe keveredhetik az ellenséggel; hogy ezen lehető esetről előre különösen intézkedett, elébe szabván Karger ezredesnek, hogy szükség esetén merre hátráljon, de egyszersmind kiemelvén világosan, hogy elébb állnia, kiállania kell az ütközetet, és megvárván tőle, hogy nem akármily csekély számú ellenség elől hanem csak ha ez nagy erővel találja megnyomni, — fog visszavonulni.

Nekünk úgy látszik, hogy Görgeynek ennél többet tennie, gondosabbban intézkednie, egy neki alája nem rendelt társ vezér és társ had irányában és biztonságáról alig lehetett, konkrétbben kifejeznie pedig ezen gondviselő gondolatját — mint a hogyan ezen 256. fsz. napi paranása szóll — deczemb. 29-én épenséggel lehetetlen volt, az ellenség más napra forralt terveinek előleges tudomása vagy jövendőmondás nélkül. Hiszen ne feledjük, hogy egyéb feladata is volt magának, mint egészen és egyedül providentiója lenni a szomszéd önálló hadtestnek.

Három fő utvonat viszen Győrből Budapestre, u. m. Kisbér, Moór, Székes Fehérvár felé az egyik, nekünk a balszárnyon; — Bánhidának, Bicskének a középső, melyet mérszáros utnak neveznek; — végre az ács-szőny-vörösvári, jobb szárnyunkon, a Duna mentében. Ha Perczelnek e 2 ut közül az egyiknek védelme jutott, balszárnyunkon — : nem kell feledni, hogy ugyanakkor Görgeynek a másik kettőé jutott feladatul. — Fel kell vala tenni, hogy az ellenség Győrtől fogva egyaránt halad mind a három uton, a minthogy így is volt. Ha Görgey előre láthatta, hogy Perczelnek amott a balszárnyon Windisch-Grätz hg hadereje $\frac{1}{5}$ -dával (jobb szárnyával) gyűlhet meg a baja: nem volt szabad

felednie, hogy a többi $\frac{2}{3}$, ugymint az osztrák balszárny a Dunánál, s a centrum Bánhida előtt, meg ő rá néznek. Igy körülbelől 34 000 emberrel 140 ágyúval állt szemközt Görgeynek alig 15,000 embere és vagy 70 ágyúja. — Görgeynek közvetlen feladata volt, megmenteni, megővni önnön seregét: csakugy mint Perczelnek a magáét. — Görgey a maga 6 dandárjával 10 mfdnyi vonalt fedezett Dorogtól a Duna mellett Zsámbékon, Bicskén, Csákváron keresztül Bodajkig, magának Perczelnek hátában. Még jobban a Moór-bodajk-székesfehérvári utra vetni ereje súlypontját, a mely uton ugyis már Perczel tbk a maga 5,600 emberével *) concentrálva állott: Görgeytőlannyi volt volna, mint Perczel tbk dajkálása kedvéért a ma külön feladatát veszélyeztetni, a bángah.-bicskei mész.-utat és a vörösvárit fedezetlen hagyni, önnön hadseregének megmaradását, létét kockáztatni.

Hogy mind ezt elkerülje Görgey, a dúnamelléki országuton Dorogon álló gf Lázárféle tartalék dandárjával Nyergesujfaluig nyújtatta ki őrszemeit, és Agostyánig czirkáltatott, egy mfdnyire Tatához; — a mészáros uton pedig egy egész dandárt Bicskétől egész 3 mfdnyire Kocs felé kijáró czirkálóival. Mikor pedig december 29-én este Bicskére érvén, a Vértes hegyrendszerének tanulmánya közben értésére esnék, mikép van Bicske meg A. Gála közt egy szekérút, eléggé járható, hogy rajta minden, e két helység közt a mészárosút nyergibe (értsd: keresztül azon) foglalt hadállásunkat még ágyúkkal is meg lehessen kerülni: másnap reggel személyesen indult ki a dolog mivoltának kinyomozására, (Rüstow. Gesch. der ung. Ins Krieg I. 170. és Görgey A. I. 133) hogy ahoz képest tesse meg a további intézkedést.

*) A mint a háború befejeztével a császáriak kezébe esett magyar eredeti okmányokból Windisch-Grätz hg írja. 79. l.

Ilyenek a szokott, a nélkülözhetlen óvó rendszabályok egy túlnyomó ellen elől nyomról nyomra visszavonuló hadseregnek, egy hadi védvonalnak biztositására.

Perczel tbk köteles volt maga előtt ugyanannyit tenni önmagáért a moóri országutón, — legalább az ellenség felé, ha már Görgey irányában nem érezte is kötelességének, ugyanannyit tenni a kölcsönös összhangzásra, a szükséges érintkezés föntartására, mint a menyit Görgey ő irányában tön. Perczel tábornoknak kötelessége volt, seregének zömétül előre az ellenség felé néhány mfdnyire, tehát ha Moórott állt, Sárkányon túl Kis Bérig kinyuló tapogatókkal — combinált erős osztagokkal — kémleltetni az ellenség mozdulatait, közeledését, számát, így jókor értesülvén a közeledő veszély és annak lehető kiterjedése felől, függetlenül választhat vala az ütközet elfogadása vagy kikerülése közt; — ütközni tökéllvén el magát, ő választhatá meg a leendő csatatért, melyet a két nap óta birtokában tartott művonalon előre kiszemelni, kitanulni, kipécézni, módja is volt, kötelessége is volt, érkezése is volt. Érkezése — de kötelessége is — vala Perczelnek, a feléje közeledő ellenségnek számerejét haladék nélkül a tőszomszédos vezértárs Görgeyvel közleni; először már azért is, hogy ez egyáltalán értesíten ne maradjon arról, a mit a másik társvezér, Perczel, az ellenségből kitudott, — de meg aztán azért is, hogy Görgey a nyert tevőleges adatokhoz képest maga részéről concentrice netalán közreműködhessék. Az ellenséget megbontakoztatni és (például a kivehető ágyúszám után) megszámlálni, épen a hadvezér mestersége; — eszközei szabatosan tudvák, megírvák a haditudományban, — mely mesterség és tudomány nélkül nincs hadvezéri hivatás, — nem hadvezér az ember, sem született, sem tanult. — Egybe vetvén a

maga erejét a közeledő ellenével, előre kimérhető Perczel, rászorul-e a maga kitűzött feladatában, és mennyire szorul rá, Görgey segítségére. Ha rá szorul, akkor nem volt szabad ön fejtől belé bocsátkoznia oly vállalatba, melyet ön erején, valószínű szerencsével megoldhatni előre is nem remélhet vala; mert vaktába beléugrani a kész veszedelembé, hogy a másik, minden maga dolgát abban hagyva, nyakrafőre megmentésünk végett utánunk ugorni tartsa kötelességének: egy koczkán forgó haza harcztérein is, csak úgy, valamint a polgári életben, illoyalis, könnyelmű és veszedelmes dolog. Jókor közölhető tehát Görgeyvel Perczel (hahogy maga is jókor tudta meg az ellenségnek jövetelét, számát,) azon harcztani eszmét, melynek sikerítéséhez közreműködését felhívja. És ekkor eleve megegyezhettek a legközelebbi közös feladat és külön szereposztás iránt. S ha mind ez megtörténik: akkor valószínű nem a moóri történeti csataterén lesz vala az ütközet, de a kellő segély ép oly valószínűleg meg lett volna a kellő időben és helyen.

Kérdés: miért nem küldött Perczel dec. 30-án jó előre tudósítást Görgeynek az ellenség közeledéséről és számáról. Felelet: mert még egy órával az ütközet előtt maga sem tudott felőle semmit. És miért nem tudta Perczel több órával előre az ellenségnek előnyomulását, számát? Mert nem voltak messzejáró czirkálói, — távol tapogató szárguldó csapatai! Ha ilyeneket alkalmazott volna: akkor Windisch-Grätz hg közlésében nem olvasnók a 75. lapon hogy az osztrák I. hadtest eleje már Sárkányon túl, mindég erdők között, Moór felé járt, midőn Perczelnek előre tolt őrszemeire bukkant, — akkor ez utóbbi a Görgeytől az egyesülés helyreállítása végett hozzá küldött Horváth János huszár őrnagynak nem felelhette volna már csatalközben azt, hogy mindössze is 3000 emberből álló osz-

trák különvált csapat az, a mi előttök épen bontakozik, — akkor nem követte volna el azt a nagy hibát sem, hogy a nyomába hágó ellenséges túlerőnek közelében csapatait a helyett hogy csatarendben táborozva készültségben tartsa, a városban elszállásolja és elszéledteteti, — s akkor nem követte volna el azon legnagyobb hibáját, hogy az útközetet parancsoló, de a szemközt álló erők arányának, a távolságok viszonyának ösmerete nélkül Pesten kiadott kormányparancsot, ott és akkor, a mikor s hol véletlenül éri, példás de igen malplacé engedelmességgel foganatba veszi.

Egyébiránt e kétségtelen kormány-rendeletnek érdekes volna kétségtelen szövegét olvasnunk. Ha e rendelet azonos Kossútnak azon levelével, melyet azelőbb magából Horváth Mihály könyvéből idéztünk; vagy ha annak tartalma ugyanazon föltételekhez köti, mint emez, az útközés kívánatát — t. i. „ha valamely detachirozott, nem túlnyomó erő áll Perczellel szemközt“ és hogy „mindenekelőtt ne risquirozza seregét, — ne hagyja elmetszeni magát és combinálja a két sereg mozdulatait,“ értvén a másik alatt a Görgeyét: akkor nem is érte volna az engedetlenség vádja sem Perczelt, ha akkor s ott nem is fogadja el az útközetet, a mint Moórnál a körülmények álltak; — akkor nem is a kormányt vagy Kossuthot, hanem egyedül Perczelt terheli a felelősség.

Klapka tbk a Nat. Krieg I. köt. 116. lapján így ír; „Ha egyfelől nem foghatja fel az ember, hogyan lehetett ily kedvezőtlen számaránnyal szemben — mert Jellasich hadteste legalább 16,000 embert 3000 lóval és 52 ágyúval számlált — ily tiatal, félig még be sem gyakorlott, rábizhatlan zászlóaljakkal, elfogadni az útközetet a nélkül

hogy előre is bizonyos legyen a vereségünk : másfelől ép oly kevésbé lehet felfogni a kormány eljárását, a melynek tán csak át kelle hatva lennie azon meggyőződéstől, hogy az egyazon harcztéren működő erők csak egyetlen vezénylet alatt állhatnak és egyetlen eszme szerint vezethetők, ha ugyan azt nem akarjuk, hogy ki nem bonyolítható zavar — a félreértéseknek egész lánczolata legyen az egész operatióból.“

A katona olvasóra nézve sok már ennyi magyarázat is a hadvezérlés szigorú egységének szükségességéről; a nem katona közönségre nézve azonban nem lesz fölösleges egy nemkatona tekintély következő szavait is ide igtatnunk : „Harczképes seregről kell gondoskodni. Vajjon úgy-e, hogy azon hadsereg külön állva, mindenik a maga külön törvényei szerint begyakorolva, vezérelve és vezényelve, a nádor vezesse az egyik sereget a maga belátása szerint, — nem tudom kicsoda a másikat, szintén a maga belátása szerint? Ez igen szép dolog elméletben, hanem gyakorlatilag lehetetlen, mert semmivé teszi a czél elérését.“ Ha Deák Ferencz eme szavait a hadszervezés közvetettebb kérdésében sem követte czáfolat az 1866/7 országgyűlés 67-es bizottmányában : mennyivel flagransabban állanak azok a közvetlen csatatéren?

Klapka ekként folytatja ott, a hol elhagytuk : „Miért-hogy nem bízták az egész hadseregnek fővezényét Görgeyre, nem tudom. De annyit tudok, hogy azon időszakban, melyről itten szó van, az osztrák főhadsereggel szemközt Kossuth, Vetter, Görgey és Perczel egyszerre és nem ritkán eltérőleg vezénylék a magyar főhadseréget. Perczel a moóri ütközet szerencsétlen kimenetelének nagy részét, sőt a legnagyobbat, Görgeyre tolja, a ki Perczel állítása szerint elmulasztotta őt úgy a mint módjában állott, hat-

hatósan támogatni. Ezen állítás — tartozunk a történelmi igazságnak és a kritikának e kijelentéssel — alaptalan. Görgeynek zöme Bieske mellett állt; szemközt vele az osztrák hadseregnek zöme. Kétségtelen dolog, hogy ő ezen Budára vezető legrövidebb útvonalat csak nem nyithatta meg önmaga az ellenségnek, a mit pedig nyilván tesz vala, ha az első ágyúszóra, mely fülébe hatott, egész hadtestével a Moór felé való irányban megindul. Bieskéről e szerint erejének csak egy részét, még pedig csak kisebb részét indíthatá útnak; ez pedig már semmi esetre sem érkezhett jókor meg a csatatérre, miután Bieskétől odáig 6—7 óráig eltart a hadmenet, míg az ütközet maga csupán 5 óráig tartott és Perczel hadtestének teljes felbomlása miatt helyre állítható többé nem volt. Tevékeny részt e szerint az ütközetben Görgeynek csupán szélső balszárnya vehetett volna: a Csákvárott állt Karger-dandár. És ezen dandár tetteleg ki is indult Moór felé, de Csákerény színvonaláig ért el csupán, a hol is már szemközt találkozáván a futamlókkal, egyéb teendője nem maradt, mint oltalma alá fogadni őket. Megjelenésekor már elvala döntve az ütközet. Már most, habár ezen dandárt éri is a szemrehányás, hogy nem eléggé gyorsan nyomult elő Perczelnek segítségére: mindazáltal ép oly valószínűtlen az, hogy annak jókori megjelenése által kedvezőbbre dőlt volna a viadal. Tudva van, hogy Jelasich részéről csupán Grammont dandárja és Ottinger lovas dandárja jöttek a tűzbe, míg hadtestének zöme, a körülbelül 8—10,000 emberből álló Hartlieb-hadosztály a tartalék tűzérsséggel csak már ütközet befejeztével érkeztek el a csatatérre. Ez volt tehát azon új erő, melyet az ellenség Kargernek alig 3000 embert számláló segítségére ellenében mérlegbe vetni képes volt. Ezzel csak azt akarjuk kimutatni, hogy még ha minden úgy esik is, a mint Perczel

magában elképzelte, s a miként eshetett volna : ő azért erő dolgában még mindig oly kevesse volt hozzá fogható az ellenséghez, miszerint, ha vereségnek nem akarta magát kitenni, a moóri felállításban komoly harcra bocsátkoznia szabad nem volt s eszerint a veszteségeérti felelősség legnagyobb része visszaesik ő reá magára és a kormányra, mely az ütközetet reá parancsolta.“

Így Klapka tbk.

A moóri tényekből tehát nem az következik, hogy Görgey célját érte, hanem ellenkezően az, hogy célját — a fővárosok védelmét, az ellenségnek mentül huzamosabb feltartóztatását és egy a mennyire lehet, kedvező esélyek közt még a Duna jobb partján viendő csatát — el nem érhette.

A viszonylagos kedvezőbb esély azonnal beállt vala, mihelyt a császáriak jobb szárnya a Moór-Martonvásári úton Perczelnek (tegyük : a fel nem bomlott, a minden pillanatban harcra képes hadtesttel rendben hátráló Perczelnek) nyomában aránytalanul előre törve, elszigetelődik, s ekkor a hercege hadzömétől el nem érhető távolságban kénytelen mérkőzni valamennyi egybegyűjtött magyar haderők támadásával, összhangzóan végrehajtott ok- és célszerű haditerv szerint.

Perczel moóri veresége tette lehetetlenné ezt. Bizonyoság rá Klapka, Rüstow, Windisch-Grätz, Asbóth Lajos még Horváth Mihály maga is.

S hát mik voltak már most ezen moóri vereségnek valódi okai a tényekből ítélve.

a) Mindenek felett az ellenfélnek mértéktelen túlnyomósága : 15,000—17,000 ember 5,600 ember ellen. (l. Windisch-Grätz 7. 8. 15. és 79. l. és Rüstow I. 187).

De a meddig a gyöngébb félnek hátvonala és két oldala szabad : a még oly túlnyomó ellenerő sem mérheti

rá a felbomlásig való vereséget; föltéve hogy vezetője nem vét a hadviselés fő elvei ellen, és élni tud annak segédeszközeivel.

b) Hanem második oka épen az volt, hogy Perczel sem nem tudta, sem észre nem vette. — önmagától pedig lehetőkisfölnem tette, hogy túlerő áll vele szemközt — és még mekkora túlerő!

És itt egy hagyományos körülményt jegyzünk fel magunk, a történet számára, hivatkozván azon még életben lévő főbb tiszték emlékezetére, kik a moóri napon Perczel tbk parancsa alatt állván, netán értesültek akkoron fölöle, mikép a moóri ütközetet megelőzött éjjel egy magát vidékinek mondó egyéniség a magyar őrsvonalon jelentkezvén, magát Perczelhez vezetetni kérte és neki hazafias buzgalommal jelenté, hogy 3000 főbül álló császári had közeledik Kis-Bér fölöl. — Ezen ember csalatkozhatótt hozzávetésében; hadi csapatokat felbecsülhi, mihelyt egyszer ezerekbe mén a száma, nem minden ember dolga; 3000 ember egy csapatban sok nép az u. n. „paraszt“ felfogásnak, huszár nyelven szöllva; — az ember sokat láthatott: tehát három ezeret mondott. De lehet az is, hogy küldve volt az ember, Perczelt elbizottá tenni. És Perczel, láttuk, Horváth János őrnagynak (több mint egy órai ágyúzás után is) kérdésére azt felelte, hogy 3000 főre való különvált csapattal van dolga.

c) Csatatért is rossz helyt választott. Odább Sárkánynál a szoros — elősmert positio. Idébb is, Moór és Csákvár között jobbat talált volna annál, mit kinézett. Mentül közelébb Csákvárhoz veszi állását: annál közelebb esik vala Görgey segítségéhez, a Karger-dandárhoz. És minthogy e közelség oly kézzel fogható előny, s a mint a következés a contrario megmutatta, valóságos megmentő körülmény vala Perczelre nézve, s ő

mégis annyira mit sem gondolt vele : alapos gyanunk van rá, hogy elfogulva azon tévedésben, miszerint 3000 osztrákkal van mindössze is dolga, nem kívánta osztályra bocsátani a bizonyosnak vélt győzelem dicsőségét, hanem távolabb is fedve érezvén magát hátul s oldalt Görgeynek egész hadserege által, kapva kapott az alkalmon, ön erején s eszén szerencsét próbálni.

d) Hanem ott is, a hol állását kinézte, annyi taktikai hibát követett el, időben és térben, hogy nem csata-vesztés csupán, hanem szerte bomlás *lehetett* és lett belőle. Nem hogy azon kezdte volna : megszállni gyalogsággal azon erdőt, mely oldalt az ellenségtől az ő szárnya felé terül; hanem e helyett gyalogsága arcának előtte kitett két üteg ágyúból két óra hosszát azon nyilást lődöztette, melyet az országút képez az erdő szélén, abban képzelődvén, hogy ezzel megakadályozza a császáriak kibontakozását az erdőből, holott ezen két órai ágyúzás csak arra szolgált, hogy a bán a (csakugyan a körülbelől 3000 főnyi) Grammont-dandárt, mely azon két óra alatt egy-magára állt volt Perczel egész táborával szemközt, kényelmesen elhelyezheté az akadálytalanul elfoglalt erdőben s a háromszor akkora Hartlieb-hadosztály megérkezését földött állapotban bevárhatta, ennek elérkeztével pedig annál szédítőbb csapással vethetett egyszerre véget az egésznek. (Klapka I. 115. — Rüstow I. 169. — Windisch-Grätz 74. — 77. 80.)

És most, miután a moóri történeteket föltártuk, miután hitelesen kimutattuk hogy a sok beszédben mi a való és mi költemény : mit szóljunk Horváth Mihálynak következő jellem-festésére, melyet (II. 202) épen a moóri esemény alapjára épít!

Már az elébbi levelek is, melyekben Kossuth majd általánosan összpontosítást sürgetett, majd részletesen is intézkedett a sereg mozdulatairól; bosszanták Görgeyt. A decb. 29-kei levél a hozzá kapcsolt ütközeti terv vételénél haragját Kossuth ellen már kíméletlen szavakban engedte kitörni környezete előtt, hogy nem-katona létére neki hadi dolgokban szemrehányást tenni, tanácsot adni, sőt neki az ütközetre tervet szabni merészel. Görgey ezóta folyton növekedő gyűlölettel kezd vala viseltetni Kossuth iránt. És bár, — mivel nagy phisikai bátorsága mellett az erkölcsi bátorság csodálatosképen hiányzott kedélyében, — e gyűlöletet ravaszságánál fogva, hízelgő mézes szavaival, midőn Kossúthtal személyesen találkozott, még sokáig takargatá: de alattomos ellenzéke már e napokban vette kezdetét. — A közlött levélre most is sima szavakban válaszolt ugyan a körülmények kényszerűségével s némi, úgy látszik helyes, hadtani okokkal mentegetőn visszavonulását; de alattomban bosszút forralt ellene rejtélyes kedélyében. Kossuth ütközetet kívánt; legyen tehát ütközet, mondá jobb meggyőződése ellenére; de legyen oly kimenetelű, hogy Kossuthnak egyszer mindenkorra elvegye kedvét a hadi ügyekbe avatkozástól. Az alkalom igen kedvezőnek mutatkozék a nemtelen bosszúra, mert az által egyszersmind gyűlött vetélytársát, Perczel Mórt, is megronthatá: ő tehát nem

akarta azt elszalasztani, bár általa egyenesen hazáját sújtotta. stb.

Azt hisszük, tanulmányunk szembeszökő példa-bizonyság azon eléggé nem méltatható nagy igazság mellett, melyet épen Horváth Mihály fejez ki, szóbanforgó műve előszavának más helyén következőképen :

„Mily nehéz feladat, igazságosan méltányolni s megítélni a nagy számú szereplők jellemét, körülményeit s indokait, melyek közt s melyek által cselekvésre indítottak! Mily könnyen tévedhet (a történetíró) midőn egyedül a végrehajtott s talán nem is teljesen felvilágosított tényekből ítél az egyéniségek jelleme, indulata felett, a nélkül hogy ezen egyéniségeket akár személyesen eléggé ismerné, akár oly okmányok állnának előtte, melyekben ezen egyéniségek önmagok adnák kezére az ítélet anyagát..... elemeit!“

A moóri esettel azért foglalkoztunk olyan bőven, mert — egy eset sok közül; — tanulságos példa, arra intő, mennyire szükséges, méltányos és illő, az egykor a kétségbeesés perceiben alakult benyomásokat és ki-mondott ítéleteket most 18 év leforgása után revideálni! — szükséges a történeti igazságra nézve, — méltányos a megítélt személyek iránt, — illő a magyar nemzethez.
